

חכמות נשים בנתה ביתה – מקומה של האשה בחברה המקראית

כדי להבין מה מלמד אותנו המקרא בדבר מעמד האשה, עלינו לדעת מה חשבו עמים אחרים באותה תקופה על האשה. הבה נתבונן בשני חוקים מסופוטמיים ונבין מה חידש המקרא. וזאת לדעת ולזכור, כי לא : המקרא להסכים ולחקות כי אם לבקר, לשנות ולתקן. בחוקי חמורבי, סעיף 129 נאמר: "כי תימצא אשת איש שוכבת עם איש זר, ייעקדו שניהם ויושלו למים. אם יבקש בעל האשה לחמול על אשתו, גם הנואף יותן".¹ ובחוקי אשור, סעיף 15 נאמר: "כי ימצא איש עם אשתו איש זר, מות יומתו שניהם. אם יוציא האיש את אשתו לחופשי, גם הנואף ייצא חופשי".² העיקרון המונח ביסוד החוקים האלה הוא שהאשה שייכת לבעלה והוא הקובע. ברצותו תומת, ברצותו תחיה – מפני שהיא שייכת לו. אמנם הוסיף המחוקק האשורי, הכבלי, שאם האיש חונן את אשתו, גם הנואף צריך לצאת זכאי. אבל הרעיון היסודי הוא, שהאשה היא חפץ – חי אמנם – של הבעל. לעומת זאת, בדברים כב, כב נאמר: "כי ימצא איש שכב עם אשה בעלת בעל ומתו גם שניהם, האיש השכב עם האשה והאשה. ובערת הרע מישראל". כאן אין לבעל כל פתחון פה. הוא יכול להצטרע או להתאבל, אך אין לו שום רשות להתערב בהליך המשפטי.³ האשה היא אישיות בפני עצמה, כמו האיש. היא אחראית בפני אלוהים על עצמה ועל מעשיה, ואין לבעלה מה לומר. האשה איננה חפץ של הבעל. היא יצור אנושי לא פחות ממנו. כידוע, יש חוקים בתורה המנוסחים ניסוח דומה לחוקי חמורבי. ברם, ברוב המקרים, המשווה את הדברים בעיון ובהעמקה יעמוד על ההבדל במהות ובעיקרון, כגון המקרה דנן. מסתבר כי תכלית הניסוח הדומה להדגיש איזה חוק מבקשת התורה לשנות ולתקן. בתחילת ספר בראשית, המרבה לעסוק ביחסי אנוש – יחסי גברים ונשים, אבות, בנים ואמהות – נאמר: "ויברא אלהים את האדם בצלמו, בצלם אלהים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אתם" (א, כז). הווה אומר: יש זכר ויש נקבה, ושניהם נבראו בצלם אלוהים. האשה

* [בתוך מאמר זה שולב גם עיקרו של המאמר "האשה במחשבת המקרא".]

1 ראה: G. R. Driver & J. C. Miles, *The Babylonian Laws*, Oxford 1960, p. 51.

2 ראה: G. R. Driver & J. C. Miles, *The Assyrian Laws*, Aalen 1975, p. 389.

3 [להבדל זה שבין חוק התורה לחוקים המסופוטמיים השווה: מ' גרינברג, "הנחות יסוד של החוק הפלילי במקרא" (תשכ"א), בתוך: א' שפירא (עורך), תורה נדרשת, תל-אביב תשמ"ד, עמ' 22-21].

שייכת לבעל כפי שהבעל שייך לאשה. שניהם יצורים אנושיים השווים בערכם. האדם הוא יצור נעלה, שנברא בצלם אלוהים ויש לו בחירה. יש בחירה לזכר ויש בחירה לנקבה. וכשם שבשעה שהאיש עומד בפני המשפט, אין אשתו יכולה לומר שהיא מבטלת את המשפט, כך גם אין האיש יכול לחון את אשתו או להתאכזר אליה. האשה היא אישיות בפני עצמה, אחראית בפני אלוהים ואדם. בזה פותח ספר בראשית את תולדות האדם.

המקרא מדבר לא מעט על מקומם של האיש והאשה במשפחה ועל תפקידיהם, פעמים במפורש פעמים ברמז. כלל גדול בעניין זה גנוז במדרש חכמים על הפסוק "ויבן ה'... את הצלע" (בר' ב, כב). על האדם נאמר "ויצר" (שם, ז), ועל האשה נאמר "ויבן". מה טעם? כי בינה יתרה ניתנה לאשה (נידה מה ע"ב). ודאי אין זה פשוטו של אותו פסוק, אך יש בו משום פשוטן של פרשיות גדולות במקרא ובמציאות האנושית.

המקרא בתוך סיפוריו מעמיד אותנו על מקומה של האשה, תפקידה וסגולותיה. הכלל של המושל החכם "תחמות נשים בנתה ביתה" (מש' יד, א), בא לידי ביטוי ציורי במקומות רבים במקרא. האשה מייצגת ברבים מסיפורי המקרא את החכמה של אדם, שאינו שולט ואין בידו הכוח, אבל בתבונתו ובחכמתו הוא מעצב את הכוח, שהוא בידי אחר ומתווה את נתיבו. הנה לאורך כל ספר בראשית נעשה רצונן של נשים. האדם אכל מפרי עץ הדעת וחרץ גורלו לדורותיו, אך השיקול והיזמה לא היו משלו: "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו... ותתן גם לאישה עמה ויאכל" (בר' ג, ו).

ולקמן בתולדות אברהם: "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, ותאמר לאברהם: גרש האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני, עם יצחק. וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו. ויאמר אלהים אל אברהם: אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך. כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה, כי ביצחק יקרא לך זרע" (בר' כא, ט-יב).

לא נאמרה פרשה זו אך כדי ללמדנו קורות אברהם, אלא גם בשל היותה דגם של הנהלת העולם. הגבר, בדרך-כלל, חזק יותר בגופו והוא פטור מן התפקידים הקשים והמייגעים של הריון, לידה, הנקה וגידול תינוקות קטנים. לפיכך הוא הפועל והמבצע כלפי חוץ, אך לאו דווקא היוזם, השוקל והמכוון. לכאורה אברהם הוא המשלח את האמה (ודוק: בעל כורחו!), אך היוזמת והמכוונת היא שרה. אברהם עושה אך את רצונה.

ברכת אברהם נמסרה ליצחק. יצחק הוא זה שצריך להעביר את הברכה ולהורישה לזרעו אחריו. אבל למי הוא מעניק את הברכה? למי שרכקה בוחרת בו. הגבר הוא המבצע, אך האשה — אם היא בעלת שיעור קומה — היא המכוונת. אם נעייץ ונעמיק בתולדות יצחק ורכקה נמצא, שהעובדה שייצחק בירך את מי שרכקה העדיפה, היא רק תמצית העניין. הבה נתבונן בתמונה בכללותה. לפנינו שלושה גברים: האב יצחק, יורש ברכת אברהם, ושני בניו — יעקב ועשו. בתווך, בין שלושה גברים חשובים ונכבדים אלה שקבעו את גורלנו לדורי דורות, עומדת רבקה. מה עושה רבקה? היא אומרת ליעקב: "ועתה בני שמע בקלי לאשר אני מצוה אתך, לך נא אל הצאן וקח לי משם שני גדיי עזים טבים... והבאת לאביך ואכל בעבר אשר יברכך לפני מותו. ויאמר יעקב אל רבקה אמו: הן עשו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק, אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה. ותאמר לו אמו:

עלי קללתך בני, אך שמע בקלי ולך קח לי" (בר' כז, ח-יג). יעקב בפיקחותו צופה את ההתפתחויות העשויות לנבוע ממעשהו, אך רבקה מורה לו לסמוך עליה ולעשות כדבריה. אחר-כך אנחנו מוצאים שיצחק מברך את יעקב, אבל לכאורה אפשר לחשוב שזאת היא ברכה שהוצאה במרמה ואין היא תקפה. אם כן, אנחנו שומעים: "וישטם עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו, ויאמר עשו בלבו: יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי" (שם, מא). רבקה יודעת בדיוק כל מה שקורה, עיניה פקוחות ואוזניה כרויות. זהו אחד הסימנים של החכמה במקרא ובמיוחד של חכמת נשים. הנשים החכמות שבמקרא מצטיינות בזה: הן מיטיבות לדעת.

הכתוב אומר: "ויאמר עשו בלבו" (אל-נכון התמלט רמז כלשהו גם מפיו), אף-על-פי-כן נתגלה הדבר לרבקה, שהצטיינה בראיית המציאות, הגלויה והסמויה מן העין. והכתוב ממשיך: "ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו: הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך, ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה, וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך. עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם. למה אשכל גם שניכם יום אחד" (שם, מב-מה).

לא אמרה רבקה ליעקב מה שידעה היא בחכמתה, דהיינו שאין זה עניין של ימים אחדים, אלא של שנים רבות. כי אילו אמרה זאת, היה יעקב מתקומם ומתייצב מול עֵשׂו בזרוע נטויה וסופו של העניין מר היה. עתה היא פונה ליצחק ואומרת: "קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת, כאלה מבנות הארץ, למה לי חיים?" (שם, מו). אילו נהגה רבקה שלא בחכמה והיתה מספרת ליצחק שעֵשׂו רוצה להרוג את יעקב, אפשר שהיה יצחק דן את עֵשׂו לכף זכות, ואותה ואת יעקב לכף חובה. לפיכך היא פונה עורף למה שהיה, ומכוונת מבטו של יצחק אל העתיד ואל העיקר המשותף המאחד את שלושתם — יצחק רבקה ויעקב. כאשר היא פותחת: "קצתי בחיי מפני בנות חת", הריהי משכיחה את פרשת עֵשׂו ומטה דעת יצחק אל עניין יקר המעסיק אותו כל הימים (עייני כו, לד) ומרחיקו מעֵשׂו. ואמנם: "ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו... קום לך פדנה ארם... וקח לך משם אשה מבנות לבן אחי אמך... ואל שדי יברך אתך... ויתן לך את ברכת אברהם" (כח, א-ד). ליעקב אמרה בחכמתה: "ימים אחדים", ליצחק: "קצתי בחיי מפני בנות חת". יצחק ציווה ליעקב לקום וללכת פדנה ארם. בכך אושר הדבר ויצא לפועל במצוות יצחק אך בעצת רבקה — לפי שיקולה והודות לתבונתה.

האשה החכמה רבקה עומדת בין שלושה גברים תקיפים, מסוכסכים ונבוכים והיא מיישרת את ההדורים: יצחק מברך את מי שהיא מעדיפה, יעקב הולך למקום שאליו היא שולחת אותו, ועֵשׂו אמור לשבת כמה שנים ולהירגע. המקרא מספר ומפרט את הדברים האלה במתכוון כדי ללמד באי עולם לדורותיהם. השוויון בין שני המינים אינו מחייב כלל ששניהם יעשו אותם הדברים ויתחרו ויסתכסכו. השוויון הנכון, הנכון והטבעי מתבטא בחלוקת תפקידים. החברה המתוקנת עומדת על גבר ואשה היודעים את מקומם ואת תפקידיהם.

מאלפים מאוד הדברים שאנו קוראים לקמן: "וילך ראובן בימי קציר חטים וימצא דודאים בשדה ויבא אתם אל לאה אמו. ותאמר רחל אל לאה: תני נא לי מדודאי בנך. ותאמר לה: המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני? ותאמר רחל: לכן ישכב עמך הלילה

תחת דודאי בנך. ויבא יעקב מן השדה בערב ותצא לאה לקראתו ותאמר: אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני. וישכב עמה כלילה הוא" (בר' ל, יד-טז). נמצאנו למדים, כי אפילו בחברה פוליגמית היו זכויות איתנות מוגדרות לנשים: הן קבעו, ויעקב, הבא מן השדה, אינו רשאי לסרב. מפליא עוד יותר המשך הסיפור: "ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך. וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל צאנו. ויאמר להן... ותען רחל ולאה ותאמרנה לו: העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו... ועתה כל אשר אמר אלהים אליך עשה" (לא, ג-טז). על אף מצוות מלאך ה', אין יעקב יכול לעזוב את חרן בלי הסכמת הנשים.

רבות הפרשיות במקרא, שבהן גלויה חכמת הנשים. כאשר יואב רוצה לשכנע את דוד הוא שולח אליו את האשה התקועית, החכמה (שמ"ב יד), וזאת אכן מצליחה במשימתה הקשה. הפרשנים והחוקרים, ספק אם הצליחו לבאר כל דבריה, אך אבל בית מעכה ניצלה מחרבו של יואב בזכות אשה חכמה (שמ"ב כ), שהתייצבה בין מחנה הנצורים לבין מחנה הצרים. והנה, שני צבאות חמושים ובצורים עשו כדבריה, והחרב השלופה חזרה לנדנה. אלה דברים מפורשים.

במקומות לא מועטים במקרא רמוז עימות בין אשה לבין גברים, ויש להבין את הרמז ואת לקחו. פעמים שהגברים הפועלים בסיפור הם תקיפים, חזקים ושליטים. המקרא מעמיד מול הללו אשה. מובן שבכל פרשה יפה כוח הכלל "שבעים פנים לתורה". הכתוב מספר, ובסיפור יש פשט ורמז, דרש וסוד. אחד המוטיבים הרמזיים בפרשיות כגון אלה הוא חכמת האשה, המפעילה את כוח הגברים ומכוונת את פעולתם. פעמים שמפרשים, ודווקא המודרניים, לא הבינו רמזים אלה והשתכשו בפירוש העניינים. הבה נתבונן בכמה דוגמאות. נפתח בפרשה קטנה, שעל-פירוב אין שמים לב אליה. ביהושע טו ובשופטים א מסופר מעשה עכסה בת כלב. בשופטים א נאמר: "ושם דביר לפנים קרית ספר".⁴ ויאמר כלב, אשר יכה את קרית ספר ולכדה, ונתתי לו את עכסה בתי לאשה. וילכדה עתניאל בן קנו, אחי כלב הקטן ממנו, ויתן לו את עכסה בתו לאשה. ויהי בכואה ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה. ותצנח מעל החמור, ויאמר לה כלב: מה לך? ותאמר לו: הבה לי ברכה, כי ארץ הנגב נתתני, ונתתה לי גלת מים, ויתן לה כלב את גלת עלית ואת גלת תחתית" (פס' יא-טו).

לכאורה, סיפור מוזר. מה משמעותו? מה טעם כל הפרטים האלה? עלינו לזכור כי אבותינו בתקופת המקרא היו בעלי תודעה ציורית, ודווקא משום כך היו מציירים מעט, ולא היו איורים בספרים עבריים קדמונים. הדובר העברי הקדמון ראה לנגד עיניו תמונות, ואותן תיאר בדבריו. השומע היה בחינת רואה את הקולות. ובכן, פה לפנינו שני גברים. האחד הוא כלב — אדם מכובד מעין פטריארך, שעליו נאמר אחרי המפקד בערבות מואב: "ובאלה לא

4 דרך אגב, כדאי לציין כי זמן רב לא נודע מקומה של קרית ספר היא דביר. אחרי מלחמת ששת הימים גילו בנסיבות מעניינות, כי דביר (קרית ספר) ישבה במקום תל רבוד צפונה לעיירה דהרייה, ארבעה-עשר ק"מ בקירוב דרומית לחברון, בדרך לבאר שבע. נכיום בסמוך ליישוב עתניאל. על נסיבות הויה ונימוקיו ראה מ' כוכבי, 'קרית ספר', א"מ, ז, ירושלים תשל"ו, עמ' 274-276.]

היה איש מפקודי משה ואהרן הכהן, אשר פקדו את בני ישראל במדבר סיני. כי אמר ה' להם: מות ימתו במדבר, ולא נותר מהם איש, כי אם כלב בן יפנה ויהושע בן נון" (במ' כו, סד-סה). כלב בן יפונה ויהושע בן נון היו מן "האבות המייסדים", שרידי דור קדמונים. ולא זו בלבד, אלא שאנחנו קוראים עליו ביהושע יד, ו-יא: "ויאמר אליו כלב בן יפנה הקנזי: אתה ידעת את הדבר אשר דבר ה' אל משה איש האלהים, על אדותי ועל אדותיך בקדש ברנע. בן ארבעים שנה אנכי בשלח משה עבד ה' אתי מקדש ברנע לרגל את הארץ, ואשב אותו דבר כאשר עם לבבי. ואחי אשר עלו עמי המסיו את לב העם, ואנכי מלאתי אחרי ה' אלהי... ועתה הנה החיה ה' אותי כאשר דבר, זה ארבעים וחמש שנה, מאז דבר ה' את הדבר הזה אל משה, אשר הלך ישראל במדבר. ועתה הנה אנכי היום בן חמש ושמונים שנה. עורני היום חזק כאשר ביום שלח אותי משה ככחי אז וככחי עתה למלחמה ולצאת ולבוא". פטריארך כזה בן שמונים וחמש, שהיה עומד בראש המלחמה, והיה הולך ומדביר את הענקים, היה כמובן איש סגולה. וכמוהו עתניאל בן קנז הכוכש-הלוחם, שהיה אחרי-כך השופט הראשון בישראל.

והנה אומר הכתוב: "ותסיתהו לשאל מאת אביה השדה". מה פירוש "השדה"? לקמן אנטנו קוראים שאין כאן סתם שדה; הכתוב מדגיש מה נתן לה אביה — הוא נתן לה גולות מים — "את גלת עליית ואת גלת תחתית". בארץ יהודה הדרומית, שורה של מעיינות, אינה דבר של מה בכך. "ותסיתהו" כלומר שידלה אותו. ומדוע? עתניאל, הגיבור הצעיר, כיבד והוקיר מאוד את חותנו נשוא הפנים. אפשר לשער מה טען כלפי אשתו: אם אביך הנכבד נתן לנו את דביר, היאָה לבוא אליו ולהפציר בו שייתן עוד? כלום נאה לעמוד על המקח עם אדם כמו כלב בן יפונה? אמרה לו: "לשאל השדה". האם דבר גדול וקשה הוא לבקש ממנו עוד שדה? אבל באמת אין הכוונה לשדה סתם, כי אם לשדה מעיינות. הכתוב רומז (בהוסיפו ה' הידיעה), שיש פה משאלה גדולה, אלא שהיא מנסחתה ניסוח צנוע. זה פשר "ותסיתהו". לבסוף שכנעה את עתניאל, הם הולכים וחוזרים אל האב. ברם, כשהם עומדים לפני כלב הנכבד, השתתק עתניאל, ולא עצר כוח לדרוש. הוא מחריש ואינו אומר מה ששמה בוודאי עכסה בפיו. גם הפטריארך הזקן שותק. שני גברים גיבורי חיל, נכבדים ושותקים.

"ותצנח מעל החמור". גם זה סיפור. אחד הנימוסים הקדמונים של תקופת המקרא הוא, שאשה שמצטיינת בנימוסים נאים ובהתנהגות נאה, למודה לרדת במהירות מעל גבי בהמת רכיבה. זה סימן של צניעות וסימן של זריזות. אנחנו מוצאים, כשרבקה רואה את יצחק "ותפל מעל הגמל" (בר' כד, סד). "צנח" פירושה ירידה מהירה כמו "נפל" כמעשה רבקה — הכתוב משבח בזה את נימוסיה וזריזותה של עכסה.

"ויאמר לה כלב: מה לך?" — זה מעמד קצת מביך. עתניאל אינו מעז לפצות את פיו וכלב תמה. "ותאמר לו: הבה לי ברכה". זו אמרת חכמה מן הסוג שקדמונינו חיבבו בתקופת המקרא. ברכה פירושה לכאורה מתנה (בר' לג, יא). אבל כשכלב מביט ובעיניו סימן שאלה, היא אומרת: "ונתתה לי גלת מים". כלב מתחיל לחייך ולהביץ את השנינה: ברכה! בריכה — מעיינות מים — וברכה הם מושגים צמודים בתודעה המקראית, ככתוב: "מברכת ה' ארצו... ומתהום רבצת תחת" (דב' לג, יג). מתוך דברי החכמה, המבטים והחיוכים מתברר טיב המתנה "הצנועה", חלק "השדה". הכוונה לשטח שיש בו שורה של מעיינות. משערים שמדובר כאן במקום הנמצא קילומטר דרומה לחברון. יש שם ואדי שחוצה את הכביש, ויש

בו שתי שורות של מעיינות קטנים זה על גבי זה. שם המקום בפי הערבים סיל דלבה. השורה העליונה היא כנראה גולות עלית, והתחתונה — גולות תחתית. כללו של דבר, מה המקרא רוצה לומר פה? הכתוב כאילו מחייך ואומר: הסתכלו בשני האדירים, הגיבורים האלה, זה המדביר של הענקים, וזה הכובש של דביר — הם עומדים ומחרישים. רצונו של מי נעשה, בסופו של דבר? רצונה של עכסה בת כלב, האשה "החלשה" הניצבת בין שני האיתנים. היא משליטה את רצונה בכוחה של חכמה. תחילה היא משדלת את עתניאל, מעורדת אותו ואומרת לו: מה אנחנו מבקשים — עוד שדה. עתניאל הגיבור הנועז הולך אתה, אך איננו מעז לפצות את פיו. אז פונה עכסה לגיבור הזקן ואומרת דבר חכמה: ברכה בריכה, והאב הזקן נעתר לשנינה הנאה. ומה מקומו של מעשה זה? ביהושע טו ובשופטים א בפרשת ההתנחלות? הכתוב רוצה לומר: עוכדה חשובה בהתנחלות שבט יהודה נקבעה על-ידי דברי חכמה של אשה, שהפעילה שני גברים גיבורי חיל.

נעבור עכשיו לסיפור אחר, של אשה נכרית — רחב ביריחו, ביהושע פרק ב. הפרשה אינה מובנת לאשורה אלא למי שזוכר, כי ברוב הדיאלוגים שבין אשה לבין גברים, צריך לחפש את החכמה המתבטאת בשיחה של האשה. יש כאן שני מחנות לוחמים. ישראל עומדים מעבר לירדן, והכנענים עומדים מעבר מזה. ישראל עושים את שלהם: "וישלח יהושע בן נון מן השטים שנים אנשים מרגלים חרש לאמר: לכו ראו את הארץ ואת יריחו" (פס' א). חרש — בסתר, תוך הסתרת זהותם, הם בוודאי הסוו את עצמם יפה, כדי שהכנענים לא ירגישו שהם מרגלים ישראלים. אך ההסוואה לא הצליחה: "ויאמר למלך יריחו לאמר: הנה אנשים באו הנה הלילה מבני ישראל לחפץ את הארץ" (ב). מסתבר כי כנענים שמרו על-יד הירדן, הם קיבלו פקודה לפקוח עיניים היטב ולראות, שמא יבואו מרגלים ישראלים. מתחת למסווה החרש, מעבר לתחפושת הכנענית, הכירו אפוא אנשי המודיעין של מלך יריחו, שאלה הם מרגלים ישראלים. ברם הם לא תפסו אותם שם במקום, לא התגרו בהם, כי הם קרובים לירדן ואולי יימלטו או יינצלו בידי ישראלים העלולים לבוא לעזרתם. נתנו להם ללכת ועקבו אחריהם עד יריחו, ייכנסו לעיר ויילכדו.

ובכן, יש פה שני מחנות לוחמים — זה רוצה לקבל מידע מדויק על יריחו, וזה רוצה לתפוס את המרגלים הישראלים. ומה קורה? לא רצונו של זה, ולא רצונו של זה. יש אשה אחת ביריחו, ורחב שמה. "ותקח האשה את שני האנשים ותצפנו, ותאמר — (כשבאו שליחי מלך יריחו) — כן, באו אלי האנשים, ולא ידעתי מאין המה. והיה השער לסגור כחשך, והאנשים יצאו, לא ידעתי אנה הלכו האנשים, ורפו מהר אחריהם כי תשיגום" (ד-ה). היא שולחת את הרודפים של מלך יריחו מזוחה אל הירדן. ואילו למרגלים הישראלים היא אומרת: "ההרה לכו" — מערבה למדבר יהודה, ואל תשובו למחנה שלכם — "פן יפגעו בכם הרדפים, ונחבתם שמה שלשת ימים, עד שוב הרדפים, ואחר תלכו לדרךכם" (טו). אלה לא השיגו את שלהם, ואלה לא השיגו את שלהם — רחב השיגה את שלה. היא ניצלה.

אבל בכך אין די. רחב היא לכאורה בוגדת בעמה. כידוע, טוב למחנה לוחם כשאדם מן האויב בוגד ומסייע בידיו. אבל הדבר הזה מלווה בדרך-כלל בזלזול. מקבלים את הבוגד,

מנצלים אותו, נותנים לו שכר, אבל לא כבוד ואמון. הכלל הוא נצלהו וחשדהו כי על כן טבוע עליו חותם של בוגד. מה עושה רחב כדי ליטול שכר יקר מישראל ולא להיות לבזז בעיניהם? כמה מן הפרשנים, ובייחוד מן המודרניים, אמרו, שהשיחה של רחב נראית ארוכה מדי, היא מדברת שלא לעניין, ויש פה קשיים. "ותאמר אל האנשים: ידעתי כי נתן ה' לכם את הארץ, וכי נפלה אימתכם עלינו, וכי נמגו כל ישרי הארץ מפניכם. כי שמענו את אשר הוביש ה' את מי ים סוף מפניכם בצאתכם ממצרים, ואשר עשיתם לשני מלכי האמרי, אשר בעבר הירדן, לסיחון ולעוג, אשר החרמתם אותם" (ט-י).

במקומות הרבה בתורה ובספר יהושע הכתוב מעלה על נס את יציאת מצרים. מסתבר שלא היתה זו אך תורה שבכתב. מן המפורסמות היה, שישראל מתפארים בעניין יציאת מצרים. גם הניצחון על סיחון ועוג חוזר פעמים הרבה במקרא. אל-נכון, מפני שזה היה ראשית הכיבוש, הפעם הראשונה שישראל היוצאים ממצרים מיגרו והביסו שני מלכים כנעניים. הם היו מתפארים בכך ורחב יודעת זאת. היא יודעת היטב מה מתרחש במחנה ישראל, מה חשוב להם ומה יקר, מה טוב בעיני הישראלים ומה ערב באוזניהם. ולכן היא אומרת: שמענו על דבר יציאת מצרים. שני המרגלים חושבים, זאת היא אשה נכונה. היא מוסיפה: שמענו על דבר הניצחון הגדול על עוג מלך הבשן ועל סיחון מלך האמורי. הם מסתכלים זה בזה ואומרים: אין זו סתם כנענית, אשה חכמה היא שענייה כראשה.

אבל לא זה העיקר. היא ממשיכה: "ונשמע וימס לבבנו ולא קמה עוד רוח באיש מפניכם, כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת" (יא). כאן עיקרה של חכמה. אם פיקח אתה, הרי אתה צריך לדעת עובדות, ואתה צריך לדעת להביט לתוך נשמתם ותודעתם של האנשים שאתה תלוי בהם. רחב פורטת על נימי תודעתם של שני הישראלים, כנגן אמן על מיתרי כינורו. כלל גדול הוא: דע את אויבך. החכמים שבכנענים התעניינו מי הם הישראלים הנוראים הקרובים אליהם. הם סיפרו, כמובן, את הדבר המפתיע שישראל אינם מאמינים, לא בבעל ולא בעשתורת, אלא יש להם אל אחד יחיד שאין בלתו, והם קנאים ודבקים באמונתו. רחב מצהירה: ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת. כלומר, למה אני נוהגת אתכם כך? לא משום שאני בוגדת, אלא משום שהישראלים צודקים! אני עומדת לימינם לא מפני שהם חזקים, אלא מפני שהאמת אתם. דבר חכמה זה מפיקע אותה מן הקטגוריה של בוגד קטן, שדואג לחייו הקטנים, ומעלה אותה למדרגה של אדם בעל השקפת עולם, דעה ואמונה.

לפנינו אשה חכמה, היודעת יפה יפה מה קורה במחנה ישראל, ומה מתרחש בנשמתם של הישראלים פנימה. היטב היא מנגנת על הנימים האלה, ומשיגה את שלה בכבוד. לפנינו שני מחנות אויבים, שנלחמים זה בזה, שניהם יש להם מטרה משלהם, ושניהם אינם משיגים אותה. המרגלים הישראלים מוכרחים להימלט, והרבה ידיעות אינם יכולים להביא; הכנענים רוצים לתפוס את המרגלים הישראלים, ואינם מצליחים. מי מצליח? ודווקא לעילא ולעילא! — רחב. בכבוד גדול היא יוצאת מן המלחמה הזאת, היא ובייתה, ותופסת מקום מכובד במחנה ישראל. וכל זה בזכות חכמתה. אין לה כוח ואין לה נשק — יש לה חכמת נשים.

דוגמא קצת יותר מסובכת, אבל מעניינת מאוד, היא פרשת אביגיל בפרק כה שבשמואל א. במרכז הפרשה שיחה ארוכה של אביגיל עם דוד. ושוב: כמה מן המודרניים טוענים, כי

דבריה של אביגיל תמוהים, הם אינם אל העניין, היא מאריכה בדברים, ואתה אינך מבין לשם מה. ואולם, כדי להבין דברי חכמה, צריך גם הקורא־הפרשן להיות לפחות אח לחכמה. הכתוב פותח בפסוק ב ואילך: "ואיש במעון ומעשהו בכרמל", והם שני מקומות דרומה מחברון, ושמש עליהם עד היום, "והאיש גדול מאד, ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים. ויהי בגזו את צאנו בכרמל. ושם האיש נבל ושם אשתו אבגיל. והאשה טובת שכל" — הכתוב מדגיש זאת — "ויפת תאר", וגם זה עניין שחכמים במסכת מגילה (טו ע"א) עמדו על משמעותו בפרשה. "והאיש קשה ורע מעללים והוא כלבי", כלומר ממשפחת כלב. (אולי יש פה גם רמז מוסתר לאופיו). "וישמע דוד במדבר כי גזו נבל את צאנו. וישלח דוד עשרה נערים, ויאמר דוד לנערים: עלו כרמלה, ובאתם אל נבל, ושאלתם לו בשמי לשלום. ואמרתם: כה לחי, ואתה שלום וביתך שלום, וכל אשר לך שלום. ועתה שמעתי כי גזוים לך, עתה הרעים אשר לך היו עמנו, לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה, כל ימי היותם בכרמל. שאל את נעריך ויגידו לך, וימצאו הנערים חן בעיניך, כי על יום טוב באנו, תנה נא את אשר תמצא ירך לעבריך ולבנך לדוד. ויבאו נערי דוד וידברו אל נבל ככל הדברים האלה בשם דוד וינוחו. ויען נבל את עבדי דוד ויאמר: מי דוד ומי בן ישי, היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדניו. ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת טבחתי אשר טבחתי לגזוי ונתתי לאנשים, אשר לא ידעתי אי מזה המה. ויהפכו נערי דוד לדרכם, וישבו ויבאו ויגדו לו ככל הדברים האלה. ויאמר דוד לאנשיו: תגרו איש את חרבו. ויחגרו איש את חרבו. ויחגרו גם דוד את חרבו, ויעלו אחרי דוד כארבע מאות איש ומאתים ישבו על הכלים" (כה, ב-יג). ולקמן פס' כא-כב: "ודוד אמר אך לשקר שמרתי את כל אשר לזה במדבר, ולא נפקד מכל אשר לו מאומה, וישב לי רעה תחת טובה. כה יעשה אלהים לאיבי דוד וכה יסיף, אם אשאיר מכל אשר לו עד אור הבקר משתיך בקיר".

הבה נבין כמה הדברים אמורים. ישנו מנהג קדמון מאוד מאוד, בארצות האלה של המזרח התיכון, ואינני יודע מה שם קראו לו בעברית. בערבית הוא נקרא ח'וה, כלומר אתווה. כשיושבים פלחים, איכרים, על גבול המדבר, ולא הרחק משם ישנו בית אב בדואי, שבט נודד, כמו גדודו של דוד באותה שעה שהיה נודד במדבר, היה על-פירוב נוצר קשר בין הנודדים לבין הפלחים. היתה זו תוצאה של התפתחות חברתית ארוכה, רצופה מלחמות רמים, בין הרועה לבין האיכר. הח'וה היה מין הסכם בלתי כתוב, אבל יציב וחמור. הנודדים מאמצים את הכפר וכאילו הצהירו: אתם האיכרים שלנו, והאיכרים לעומתם: אתם הבדואים שלנו. היינו, הבדואים נודדים-סובבים סביבות הכפר ועליהם לשמור, ששום נודדים ושודדים אחרים לא יחדרו לשטח. מאידך גיסא הם מקבלים עליהם לא לשרוד ולא לפגוע באיכרים שלהם, אלא לשמור אותם. תמורת זאת הם מקבלים את המגיע להם בדרך של הסכם. הגיע הבציר — באים הנודדים ואומרים: שמרנו עליכם כל השנה, לא פגענו בכם והרי האיכרים נותנים להם בכבוד את שלהם. בא הקציר — נותנים להם את חלקם. יש גז צאן — הריהם מקבלים את שלהם. זהו נימוס שנתקדש כמשך דורות.

דוד שמר את חלקו בהגינות וביושר. הוא אומר: "לא הכלמנום". וגם אנשי נבל מעידים כן, ככתוב בפס' יד-טז: "ולאביגיל אשת נבל הגיד נער אחד מהנערים לאמר: הנה שלח דוד מלאכים מהמדבר לברך את אדנינו ויעט בהם. והאנשים טבים לנו מאד ולא הכלמנו ולא פקדנו מאומה כל ימי התהלכנו אתם בהיותנו בשדה. חומה היו עלינו גם לילה גם יומם, כל

ימי היותנו עמם רעים הצאן". הווה אומר, דוד ואנשי גדודו לא פגעו באיכרים, ושמרו כראוי על כל הנכסים של נבל הכרמלי.

ייתכן מאוד, שנבל כשמו כן הוא, כמו שאומרת אשתו, והוא לא הבין את הסגנון של דוד "אתה שלום..." — סגנון זה היה כפי הנראה אדיב מדי בשביל נבל, ובאוזניו היה זה סימן של חולשה. אילו עבר דוד על הביזיון בשתיקה, כי אז היה אבוד. כל יושבי הארץ היו למדים, שהוא אדם חסר כוח וחסר תושייה. זה היה הסוף. על-כן החליט החלטה נחרצת ואכזרית. באין ברירה אחרת, חייב היה להראות לאנשיו וליושבי הארץ שאי אפשר להתקלס בו. כאשר היה הכרח בדבר, לא נמנע דוד להשיב גמול לאויביו, לפי שההווה היה בעיניו שער ליעוד שהועיד לו נביא ה' לעתיד.

אז יצאה אביגיל לקראתו, "ותרא אביגיל את דוד ותמהר ותרד מעל החמור... ושמע את דברי אמתך. אל נא ישים אדני את לבו אל איש הבליעל הזה, על נבל, כי כשמו כן הוא, נבל שמו ונבלה עמו, ואני אמתך לא ראיתי את נערי אדני אשר שלחת" (פס' כג–כה). עד כאן זו חכמה פשוטה ומובנת. דוד נפגע ונעלב עמוקות על-ידי נבל, ואם באה אשתו בכבודה ובעצמה ואומרת שהוא נבל, ואינו נחשב לעומת דוד, הריהי מרפאת במידת-מה את הפצע ומפיגה את החרירות של העלבון, שכן אין ערך לדבריו של אדם נקלה כגון זה.

ברם, בהמשך הדברים טוענים כמה מן הפרשנים כי קשה להבין מה היא שחה. "ועתה אדני חי ה' וחי נפשך, אשר מנעך ה' מבוא בדמים, והושע ירך לך... ועתה הברכה הזאת אשר הביא שפחתך לאדני, ונתנה לנערים המתהלכים ברגלי אדני. שא נא לפשע אמתך, כי עשה יעשה ה' לאדני בית נאמן, כי מלחמות ה' אדני נלחם, ורעה לא תמצא בך מימך. ויקם אדם לרדפך ולבקש את נפשך" — הכוונה כמובן לשאול — "והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים את ה' אלהיך, ואת נפש איביך יקלענה בתוך כף הקלע" (כו–כט). לכאורה מה עניין שאול לכאן, הלוא הריב בין נבל ובין דוד. "והיה כי יעשה ה' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוך לנגיד על ישראל. ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב לאדני, ולשפך דם חנם, ולהושיע אדני לו. והיטב ה' לאדני וזכרת את אמתך". הדברים נראים ארוכים ומסובכים מדי, פחות מדי לעניין.

פשר הדברים הוא חכמת נשים. לפי המדרש, אביגיל היתה נביאה (מגילה יד ע"א). לפי הפשט היתה חכמה, וכבר אמרו "חכם עדיף מנביא" (ב"ב יב ע"א). במה מתבטאת חכמתה, חכמת האשה במקרא? קודם כל — עיניים פקוחות ואוזניים קשובות. כבר ראינו שרחב ניצלה בכבוד גדול בזכות העובדה שירעה כדיוק נמרץ מה קורה במחנה ישראל, ובייחוד מה קורה בנשמתם ובתודעתם של האנשים, מה הם מחשיבים, מה יערב לאוזניהם.

דבר שני הוא לדעת לחדור לתוך הנשמה הזאת, המפולשת לנגדך, השקופה לעיניך, ולפעול שם כדי לשכנעה, ודווקא על-פי דרכה. כי זה ההבדל בין טיפוש לבין חכם. טיפוש צועק את שלו ואינו נותן דעתו לשומע, ולעתים הוא אך מרגיז אותו. אפילו אם צודק הוא, אם אינו משכיל לסבר אוזן השומע ואינו טוען טענותיו לפי טעמו, הריהו משיג רק סירוב קשה. החכם מדגיש לא את הדברים שהם חשובים לו, אלא את הדברים העשויים להשפיע על הצד שכנגד.

דבר שלישי וחשוב מאוד שאביגיל יודעת היטב, והוא עניין פסיכולוגי עמוק: לעולם אינך יכול לשנות אדם מיסודו. אינך יכול להאציל עליו תכונה שאין לו מטבעו, אינך יכול

לעקור כליל תכונה שיש לו מטבעו. מה שאפשר לעשות הוא לדעת את תכונותיו, לצחצח ולהעלות תכונה חשובה שהיא נחוצה כרגע, ולהרדים ולנטרל תכונה בלתי רצויה. בגבולות אלה אפשר לשכנע אדם. כל זה נהיר לאשה החכמה, וכאמור למעלה היא מכירה את דוד בפנימיותו ויודעת מה מתרחש בתוך לבו.

יש כאן שני ביטויים מעניינים, שאינם צריכים אלא תרגום למונחים מודרניים, שכן נפש האדם לא נשתנתה מימי דוד ואביגיל. היא אומרת בפסוק לא: "ולא תהיה זאת לך לפוקה ולמכשול לב". מכשול לב הוא בלשונונו מוסר-כליות; פוקה בלשונונו — סיוט או טראומה. אביגיל יודעת שבנשמתו של האיש דוד מתרוצץ משהו ורותח, שיש לו מכשול לב וסיוט מהלך עליו אימים. מהו הדבר? הבה נראה.

כידוע, ישנה שאלה גדולה בחקר המקרא ובפרשנות המקרא, והיא החזרות הרבות על פרשת בניין המקדש שנמנע מדוד, והוטל מפי הגבורה על שלמה. הכתוב חוזר על עניין זה פעמים רבות ובנוסחאות שונות. מה פשר השינויים האלה? בשמואל ב ז אומר הכתוב: "ויהי דבר ה' אל נתן לאמר: לך ואמרת אל עבדי אל דוד: כה אמר ה' האתה תבנה לי בית לשבתי" (פס' ד-ה). ולבסוף הוא אומר: "כי ימלאו ימיך ושכבת את אבתיך, והקימתי את זרעך אחריך, אשר יצא ממעיך, והכינתי את ממלכתו. הוא יבנה בית לשמי, וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם" (שם, יב-יג). אבל פה, וגם בדברי הימים א פרק יז, אין הנמקה מדוע לא דוד יבנה את בית ה' ומדוע יבנה בנו.

כנגד זה דוד, כשהוא מדבר אל שלמה בדברי הימים א פרק כב: "ויאמר דויד לשלמה בנו, אני היה עם לבבי לבנות בית לשם ה' אלהי. ויהי עלי דבר ה' לאמר: דם לרב שפכת, ומלחמות גדולות עשית, לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני" (פס' ז-ח). לא מצאנו את הנימוק הזה אלא בפי דוד. לא בפי נתן, לא פה, ולא בדברי הימים, ולא בפי שלמה במלכים א פרק ח ופרק ח. רק פעמיים בפי דוד. לא כאן המקום לגולל את כל הפרשה הזאת על כל חילוקי הדעות שבין המפרשים והחוקרים. המחזור והסביר שבפירושים הוא דעת רד"ק המסביר כי הנימוק לחזון נתן שהוסיף דוד בדברי הימים לא נאמר לו מפי נתן, ולא נאמר לנתן הנביא כמפורש מפי הגבורה. דוד הסביר את גזירת ה' לעצמו. אפשר להניח בעקבות פירוש רד"ק כי דוד התלבט במשך שנים ושאל את עצמו: מדוע לא הורשיתי אני לבנות את המקדש? והוא הוא שהסביר לעצמו כי בגלל הדמים הרבים לא ניתן לו לבנות מקדש. הווה אומר: בנשמתו של דוד היתה פוקה, החרידתה העובדה, כי כל הימים הוא נלחם ושוּפך דמים. מדי פעם חזר ושאל את עצמו: מדוע לא אני? ומכשול הלב שלו, המצפון שלו, השיב מה שהשיב. ולא על חינום, כי אמנם מצאנו בשמואל א כז, יא: "ואיש ואשה לא יחיה דוד" מן העמלקים והגשורים והגזרים. ונאמר: "ויך כל זכר באדום" (מל"א יא, טו) ועוד. ולא רק דמי נכרים נשפכו בעטיו, הרי הוא אומר לאביתר הכהן (שמ"א כב, כב): "אנכי ספתי בכל נפש בית אביך" ובשמואל ב כב — משחק דמים בגבעון, ולבסוף אנשי דוד נלחמים בעבדי איש בושח ומאות חללים נופלים מישראל, ודוד יודע זאת, ואף אחרים יודעים.

והנה בשמואל ב פרק טז קם לו קטיגור שמעי בן גרא, "וכה אמר שמעי בקללו, צא צא איש הדמים ואיש הבליעל. השיב עליך ה' כל דמי בית שאול, אשר מלכת תחתו. ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך, והנך ברעתך, כי איש דמים אתה" (פס' ז-ח). לא רבים האנשים

שהביכו והסעירו את דוד כשמעי בן גרא. "ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך: למה יקלל הכלב המת הזה את אדני המלך, אעברה נא ואסירה את ראשו. ויאמר המלך: מה לי ולכם, בני צריה, כה יקלל. כי ה' אמר לו: קלל את דוד... הנחו לו" (שם, ט-יא). דברי שמעי עוררו בלבו את ה"פוקה", המכשול. לבו אומר לו: הלוא הוא צודק, אני באמת איש דמים. אתר-כך הוא סולח לשמעי, ואולם לפני מותו הוא מצווה את שלמה בנו: "והורדת את שיכתו בדם שאול" (מל"א ב, ט). מדוע? מפני שזה היה האיש, שהעליב את דוד ופגע בו פגיעה קשה יותר מכל אדם עלי אדמות. כשמגדפים אדם בדבר שאין בו כלל, אין הוא נפגע. אך שמעי בן גרא יודע מה הוא מדבר, הוא מגדף מומחה. הוא פוגע בנקודה הכואבת ביותר של דוד. "כי איש דמים אתה" — זה הדבר הגרוע ביותר שאפשר לומר לו, שהרי זו ה"פוקה", זו הטראומה הרודפת אותו: כל הימים אני הולך והורג, לוחם ושוֹפך דמים — ואני הייתי רוצה לבנות את המקדש!

אלא שבמקום שאתה מוצא קטיגור, אתה מוצא גם סניגור. ביתר דיוק, סניגורית, הלוא היא אביגיל. טעות בידי הפרשנים החדשים המעירים, שהיא מאריכה דברים לחינם. אביגיל אומרת מה שדוד אומר בלבו בנסותו לנחם את עצמו. היא אומרת לו: "חי ה' וחי נפשך, אשר מנעך ה' מבוא בדמים, והושע ירך לך" (שמ"א כה, כו). הלוא אתה מתלבט בזה, הלוא זה כואב לך, למה תעשה עכשיו עוד מעשה כזה? אך היא מוסיפה: "כי מלחמות ה' אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימך" (שם, כח). אביגיל מאשרת את הדברים, שדוד אומר לעצמו. למה אני הורג? כי אני מצווה להילחם — מלחמות ה' אני נלחם. ברם כשיש לו לאדם לבטים, כאשר הוא רדוף פוקה, כאשר הוא מנסה להסיר מכשול הלב, הריהו זקוק להרבה חיוזוק. באה האשה החכמה ומחזקת. נראה, שדבר יותר טוב לא היתה יכולה לומר לדוד. ועוד, שאול רודף אחרי דוד, שכן בעיניו אין דוד אלא מורד, ראש גדוד של לסטים, רוצח. מה אומר דוד לעצמו? הנביא משח אותי למלך, ואת דבר ה' אני הולך לקיים. ואביגיל מאשרת ומחזקת — וכלל לא חשוב אם דבריה מתאימים או לא מתאימים לנסיבות, לפי שאין כאן תרגיל בסגנון כי אם חכמה שהחיים תלויים בה. "כי מלחמות ה' אדני נלחם." "והיה כי יעשה ה' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך, וצוך לנגיד על ישראל" (שם, ל). כלומר: אתה נועדת להיות מלך, מה שאתה עושה — למען הייעוד הנבואי, האלוהי הזה, אתה עושה. לא ראש של לסטים אתה, כי אם משיח ה'. שני הדברים הגדולים האלה הם הדברים הטובים ביותר והמשכנעים ביותר שהיה אפשר לומר לדוד באותה שעה. הכתוב כאילו אומר: בוא ראה את חכמתה של האשה הזאת. כדי לנגן על הנימים האלה בנפש דוד, צריך להיות בטוח שאלה הם הנכונים. הרי דוד הוא מצביא קשוח, לוחם. אם אין בו הפוקה הזאת, אם לא אכפת לו להרוג עוד כמה מאות אנשים, הרי כל הדיבורים האלה הם דיבורי חינוס! דברי אביגיל הם חכמה עילאית, מפני שנשמתו של האיש נהירה לה. היא צופה ומביטה לתוך תוכו. מעין זה גם במעשה רחב ביריחו. חכמתה עומדת לה משום שהיא יודעת מה שמתרחש במחנה ישראל, ואף צופה ורואה ללבם של האנשים.

כאמור, אין הכתוב מעלים כלל שחללים רבים נפלו במלחמות דוד — מן העמים ומישראל. דם רב נשפך בדרכו של דוד אל ייעודו. קטיגורו שמעי קרא לו איש דמים. ואילו סניגוריתו אביגיל אמרה: "כי מלחמות ה' אדני נלחם ורעה לא תמצא בך מימך". את המשפט חרץ דוד על עצמו. לא כדברי זה ולא כדברי זאת. הוא פסק שיש רעה במלחמות

דמים, ועל-כן לא ניתן לו לבנות מקדש. מאידך גיסא, אין אמת בהגדרה "איש דמים", וביתר דיוק זו חצי אמת שהיא גרועה משקר (מכאן זעמו על שמעי). הוא הסביר ונימק את דבר ה': "לא תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה" (דהי"א כח, ג). ורב ההבדל בין איש דמים לבין איש מלחמות. בכל מלחמה יש שפיכות דמים. יש הרבה לוחמים שהם אנשי דמים, אבל לא כולם. יש מתרגלים לעיסוקי המלחמה, מתמחים בהם, נעשים להוטים אחריהם ואחרי כל הכרוך בהם. אחד ממלכי אשור מתפאר כי פשט עורו של אויבו המנוצח מעליו. יש ממלכי אשור שציוו לחרות על מצבות ניצחון את העינויים האכזריים שעינו את אויביהם המנוצחים. נראה שסברו כי ניקור עיניהם של שבויים ושיפודם על גבי כלונסאות חרות תפארת היא, והרצח הוא כבוד נצח. שלמנאסר השתבח בכתובת ניצחון כי טבח את אויביו לאלפיהם ואת גוויותיהם הטיל לנהר, למען ישמשו לו גשר לעבור עליו. אכן היו הללו אנשי דמים שהטבח היה בעיניהם לשבח. על דוד מספר הכתוב בפרטות כי הרבה להילחם באויבי עמו ובמשנאיו, אבל הוא נלחם קשות כל ימיו גם בעצמו. כל מלחמה, ובייחוד בבני עמו, היתה לו למכשול לב, למוסר כליות מענה. הוא ואפילו עושי דברו הקשוחים, השתדלו להימנע ככל האפשר "מבוא בדמים" (שמ"ב ב, כו-כח; שם כ, כ-כב ועוד). דוד לא השתעשע בזכרונות חרב וענות. הם הפכו לפוקה, לטראומה שהיתה רודפתו. יפה כיוונה אביגיל, בבואה למנוע אותו ממלחמת נקם. והראיה, התשובה של דוד: "ויאמר דוד לאביגיל: ברוך ה' אלהי ישראל, אשר שלחך היום הזה לקראתי. וברוך טעמך וברוכה את, אשר כלתני היום הזה מבוא בדמים" (שמ"א כה, לב-לג). הוא נאלץ לשלוף את חרבו, אך כאשר ניתן להשיבה אל נדנה, הריהו שש ושמח ומברך שלוש פעמים: ברוך, ברוך, ברוך. וזהו שבח גדול לדוד, המעיד נאמנה שאין הוא איש דמים, כי אם איש מלחמות נאבק ומתלבט הסולד מפני שפיכות דמים. גדולתה של אביגיל, שכל זה היה גלוי לה, שכן האשה החכמה יודעת לנגן על נשמתו של אדם כנגן אמן על כלי.

אלה הדוגמאות, וכיוצא בהן עוד, מלמדות כי האשה מייצגת במקרא את החכמה. יתר על כן, זה בעצם, לפי דעת המקרא, תפקידה של האשה במשפחה ובחברה. היא לא בעלת הכוח, היא לא המבצעת — הדברים האלה נתונים בידי גברים, אבל היא השולטת בכוח, היא המכוונת את המעשה, אם יש לה אותה התכונה המציינת את האשה המעולה, היינו החכמה.